

OAHPPIÁVIISA
2009
STUORRADIGGE-
VÁLGA
GASKADÁSSI

JIENAS
MU

OAHPPIÁVIISA 2009 STUORRADIGGE- VÁLGA GASKADÁSSI

Álggahus

Vuossárgga čakčamánu 14. b. leat stuorradigge- ja sámediggeválggat. Ollu gielddain leat maid válgalanjat rahpasat sotnabeaivve čakčamánu 13. b.

Norgga vuodđoláhka addojuvvui 1814:s. Dat muitala man láhkai min riika galgá stivrejuvvot. Láhka muitala ahte Norgga álbmot galgá lea mielde mearrideamen.

Go riikka álbmot lea mielde mearrideamen iežaset politihka, ja friddjavuohta dadjat iežaset oaiviliid, de dadjat dat lea demokratiija.

Dát leat álbmotstivrejumi dovdomearkkat:

- Lea eaktodáhtolaš jienastit
- Buohkain lea okta jietna
- Válga lea čiegus
- Leat mánnga bellodaga maid gaskka sáhtttá válljet

Dát gihpa galgá muitalit didjiide vehá mo demokrátalaš riika nugo Norga stivrejuvvo.

Muhtin riikkain ii leat lohpi leat sierramielalaš sutnje gii stivre riikka.

Sii geat moitet riikka jođiheaddji, sáhttet ránggástuvvot, oažžut viessoarreastta, doarriduvvot, šaddat giddagassii dahje soitet gođđot. Dán stivrenvuogi gohčodit diktatuvran.

GALLE MANDÁHTA (STUORRADIGGEÁIRASA) LEAT JUOHKE FYLKKAS?

- Nuorta-Agder 4
- Oarje-Agder 6
- Akershus 16
- Buskerud 9
- Finnmark 5
- Hedemárku 8
- Hordalánda 15
- Møre ja Romsdal 9
- Nordlándá 10
- Oppland 7
- Oslo 17
- Rogaland 13
- Sogn ja Fjordane 5
- Telemárku 6
- Romsa 7
- Davvi-Trøndelag 6
- Mátta-Trøndelag 10
- Vestfold 7
- Østfold 9

a) Deavdde galle áirasa leat guđe fylkkas kártii.

á) Galle áirasa leat buohkanassii?

b) Guđe fylkkas leat uhcimus áirasat?

c) Guđe fylkkas leat eanemus?

d) Gávnnat manne stuorámus fylkkas, Finnmarkkus, leat nu unnán áirasat go buohtastahtá
ovdamearkka dihtii Akershusain

DÁID BELLODAGAIN LEAT STUORRADIGGEÁIRASAT (MANDÁHTAT) 2005-2009

Logo	Bellodaga namma	Oanádus mediain	Bellodatjodiheaddji	Namma
				
				
				
				
				
				
				

Gávna leat go eará bellodagat mat bidjet listtu dán jagi válgii du fylkkas. Čális dása:

.....

Sátnefriddjavuohta

Min vuođđolágas čuožžu ahte buohkain lea sátnefriddjavuohta. Mearkkaša ahte buohkat sáhttet dadjat dahje čállit dan maid oaivvildit ránggáškeahtá.

Norggas leat ollu áviissat mat geavahit preassafriddjavuođa moaitit ja rámidit min politihkkáriid. Radios ja TV:s leat masá beaivválaččat digaštallamat gos politihkkárat bealuštit mearrádusaid maid ágot dahkat dahje leat dahkan.

VÁLDDE OKTAVUOĐA MUHTIN POLITIHKKÁRIIN
Lea vejolaš váldit oktavuođa muhtin politihkkáriin jos dus dahje luohkás lea dehálaš ášši mas beroštehpet. Sáhttibehtet čállit breava, sáddet e-poastta dahje ringestit soahpat deaivvadit. Soaitá luohkká áigu ráhkadit váлгаáviissa ja háliidehpet jearahallat.

ČÁLIS MUHTIN ÁVIISII

Buot áviissat ožžot olles áigge breava sin lohkkiin. Gávna muhtin lohkkibreava áviissas. Mas beroštit olbmot?

Čális lohkkiiđállosa muhtin áviisii mas oaivvildat politihkkárat fertejit dahkat juoidá jođáneamos lági mielde!

Áviissat

Norggas leat sullii 230 áviissa. Norgalaččat leat bajimusaid searvvis máilmmis mii gusto lohkkiiđállosiid hárrái.

Demokratiija

Čális njeallje cealkaga mat leat demokratiija dovdomearkkat:

- 1
- 2
- 3
- 4

Diktatuvra

Čális njeallje cealkaga mat leat diktatuvrra dovdomearkkat:

- 1
- 2
- 3
- 4

Stuorradiggi – ráđđehus - duopmostuollu

Stuorradiggi addá ođđa lágaid. Rievdata lágaid. Sáhtá sihkkut lágaid. Stuorradiggi mearrida vearuid ja divadiid. Juolludit ruđaid. Stuorradiggi kontrollere ráđđehusa.

MII DÁHPÁHUVVÁ STUORRADIKKIS?

Luohkká sáhtá coahkkalit www.stortinget.no siidui. Siiddu olgešbealde gávdnabehtet Stuorradikki Neahtta-TV. Dás sáhttibehtet oaidnit dán jagáš Stuoradikki rahpama dahje čuovvut digaštallamiid.

STUORRADIKKI RAHPAN

Go ođđa Stuorradiggi čoahkkana golggotmánus, de boahá Gonagas dohko. Mii dadjat son rahpá Stuorradikki. Gonagas lohká Tron-sártni. Dat lea prográmma mii muitala maid ráđđehus boahá dahkat čuovvovaš jagiid.

JEARAHALLANTIIBMU

Masá juohke vahkus go Stuorradiggi lea čoahkis, de lea njálmmálaš jearahallantiibmu. Dábálaččat lea gaskavahkuid tii. 10.00. Dalle vástidit ráđđehuslahtut njuolga stuorradiggeáirasiid gažaldagaide. Stáhtaráđiti eai oaččo ovddalgihtii diehtit gažaldagaid.

GII STIVRE?

Lea stáhtaministtar ja su ráđđehus geat stivrejit Norgga. Juohke bearjadaga čoahkkimastá ráđđehus Gonagasain šloahtas. Gonagasas ii leat fápmu, muhto vuodđolágas lea čállon ahte sihke gonagas ja stáhtaráđđi galget vuolláičállit áššiid maid leat soahpan.

Min vuodđoláhka juohká fámu golmma oassái:

1. Stuorradiggi -> mearrida lágaid
2. Ráđđehus -> stivrra
3.-> dubme

Makkár namma galgá leat čállon bajábeale sárgá ala?

Vaikko vel leat golbma stáhtafámu, de lávet gohčodit mediaid “njealját stáhtafápmun”. Lea dan sivas go áviissat, radio ja TV čuvvot dárkilit maid dat golmmas dahket.

Jienastanvuoigatvuohta

- R** Jienastanvuoigatvuođaahki vuoliduvvui 23 jahkái. (1920)
- E** Eanemus bures birgejeaddji bargit ožžo jienastanvuoigatvuođa. Mearkkaša ahte sis galggai leat dihto mearri sisaboahu. (1884)
- A** Jienastanvuoigatvuođaahki rievddai 21 jahkái. (1946)
- D** Albmát badjel 25 jagi dihto meari sisabođuin. Sii gulle sierraovdamunni virgejovkui, namalassii joavku mas ledje ovdamunit. (1814)
- I** Jienastanvuoigatvuođa ahki vuoliduvvui 20:s 18 jahkái. (1978)
- K** Buot nissonolbmot badjel 25 jagi ožžo jienastanvuoigatvuođa. (1913)
- M** Buot almmáiolbmot badjel 25 jagi ožžo jienastanvuoigatvuođa. (1898)
- O** Nissonat badjel 25 jagi dihto meari sisabođuin dahje geat ledje náitalan albmáin/dievdduin geain lei dakkár sisaboahu, ožžo jienastanvuoigatvuođa. Dát guoská beali buot nissonolbmuin. (1907)
- T** Jienastanahkemearri rievddai 21:s 20 jahkái. (1967)

BARGOBIHTÁT:

Mii lea suffájienasteaddji?

.....

Maid mearkkaša dahkat boargárgeatnegasvuođa?

.....

2005 stuorradiggeválggas jienastedje 77.4 proseantta jienasteddjiin.

.....

Galle proseantta jienasteddjiin jienastedje dán jagi válggas?

Belgias, Luxemburgas, Greikkas ja Australias fertejit buohkat jienastit. Australias sáhkohallet boargárat badjel 18 jagi jos eai searvva válgii lágalašvuođa duođaštusa siva haga.

BIJA RIVTTES BUSTÁVA ÁIGELINNJÁI

Min demokratijas lea okta ulbmil oažžut alla jienastanoasseváldima.

Guorahallamat čájejit ahte leat boarráseamos jienasteaddjit geat leat čeahpimusat geavahit jienastanvuoigatvuođa.

Stáhtabušeahhta

Okta daid deháleamos doaimmain Stuorradikkis lea ráhkadit stáhtabušeahhta. Vuosttamužžan evttoha ráđđehus, ja de digaštallet Stuorradikkis makkár rievvdadusat galget leat. Otne lea mis ráđđehus mas lea eanetlohku, ja danin lea álki mearridit stáhtabušeahhta.

Dás oaidnit mo Stuorradiggi lea mearridan geavahit ruđaid:

Eará (5,6%)

Álbmotoadju (33,4%)

Gielddat ja fylkkagielddat (14,7%)

Stáhta bálká- ja doaibmagolut (15,2%)

Eará sirdimat (earret eará dearvvasvuodadoaimmaide, universitehtaide ja allaskuvllaide, mánáidoadju, kontant-oadju, ovdánahttinveahkki, ealáhusdoarjja, stipeanda ja reantodoarjja Stáhta Loatnakássa oahpu bokte (31,1%)

SISABOĀÐUT

Bija rivttes bustáva juohke sektovrii (sadjái). Mearrit gokko álggát! De jođát tiimmu mielde.

- P Petroleum-sisaboahu: 31,6%
- E Bargoaddivat: 18,7%
- N Lasseárvovearru: 18,4%
- G Opmodat- ja sisaboahbovearru: 16,4%
- E Vearut - biila, alkohola ja duhpát: 9,2%
- R Eará sisaboáđut: 5,6%

Válgabeaivi

Jos lea hálu oaidnit mo lea válgalanjas, de sáhtát jearrat du váhnemiin oaččut go leat mielde go fitnet jienasteamen.

Mis eai leat fásta válgalanjat, nu ahte lea dábálaš geavahit skuvllaid lášmmohallanlanjaid dahje gilivistiid válggaide. Válgalanjas boadát vuos beavddi lusa man duohen čohkkájit eaktodáhtolaš válgamielbargit.

Sin ovddabealde lea listu mas oidnet geat sáhttet jienastit das. (Justa seamma láhkai go gulahallanoahpaheaddjis lea luohkkálistu.)

Válgalanjas leat jienastanhingalat (sulastahtta geahččaladdanlanja). Doppe siste leat buot bellodagaid jienastanlisttut.

Lea lohpi váldit dušše ovtta jienastanlisttu. Mis lea čiegus jienasteapmi, nu ahte ii oktage galgga oaidnit makkár jienastanlisttu váldo. Jienastanlisttu galgá jienasteaddji váldit mielde muhtin lihti lusa, maid gohčodit válgaurdan. Das čohkká vákta gii bearráigeahččá ahte juohkehaš bidjá dušše ovtta jienastanlisttu.

Manjá go válgalanjat leat gitta, de sáhttet jienastanlihtiid mihtá riikka rahpat. Dalle muhtin joavkkut juohkigohte ja lohkohtet jienastanlisttuid. Eahkedis sáhttit čuovvut TV:s dađistaga go logut sáddejuvvojit.

BARGOBIHTTÁ:

Beivviid manjá čakčamánu 14. b. mitalit áviissat válgga birra ja galle jiena iešgudet bellodat fidnii.

1. Galggaat vuos gávdnat du gieldda bohtosiid ja buohtastahttit du fylkka bohtosiin. Dasto sáhtta ceahkki buohtastahttit sin gieldda bohtosiid riikkaviidosasašloguin. Mo lea du gieldda jienastan a) Fylkka Á)Norgga ektui?

VálgaBohtosat

Vuolábeale tabeallas lea čállon galle proseantta iešguđet bellodat oaččui 2005 válggas. Dalle oaččui ovdamearkka dihtii Bargiidbellodat (AP) 32,7 proseantta jienain.

Dál galggat ivdnet nu ahte juohke bellodat oažžu čuoldda/stoalppu. Okta ruvttu = 5 proseanta.

Maŋná dán jagáš válgga fertet ohat aviissain galle proseantta jienain bellodagat leat ožžon 2009:s. Dalle sáhtát ráhkadit ođđa stoalppuid ja buohtastahttit leat go bellodagat ožžon uhcit dahje eanet jienaid go 2005:s.

Stuorradiggeválggat leat juohke njealját jagi.

05	09	05	09	05	09	05	09	05	09	05	09	05	09	05	09	05	09
40																	
35																	
30																	
25																	
20																	
15																	
10																	
5																	
		32,7		22,1		14,1		6,8		6,5		8,8		5,9		3,1	
Proseanta		BB		OB		O		KÁB		GB		SG		G		Eará listtut	

Sámediggi

Oktanaga go lea stuorradiggeválga, de jienastit sápmelaččat sin 39 áirasa Sámediggái. Sámediggi ovddasta buot sápmelaččaid olles Norggas.

Jos galgá sáhttit jienastit dán válggas, de ferte leat čálihuvon Sámedikki jienastuslohkui.

Loga eambo Sámedikki birra:

-- www.samediggi.no

-- www.diggi.no

